

Килина наділена надміром життя, але не має одухотвореності. Дослідники часто звертали увагу на значну відмінність суті образу Мавки і його імені-назви, проте ніхто з інтерпретаторів твору не зауважив, що такою ж мірою це стосується і образу Килини. Очевидно, що образ Килини Леся Українка створює не як антипод, а як інверсію образу Мавки. Завдяки дзеркальному ефекту авторка показує, як “з таких дівок бувають люди” (с.384), зображує особистість як арену одвічної втрати, пошуку й віднаходження душі. Саме ці шляхи структурують у просторі окремого людського життя той перебіг подій і збіг обставин, котрий визначає індивідуально неповторну Долю людини як її вольовий екзистенціальний вибір. З цього погляду шлях Лукаша в пошуках своєї Долі-Душі постає дзеркальним відбитком образу Килини як інверсії образу Мавки.

У такій перспективі виявляється, що Килина – найтрагічніша постать у контексті драми, хоча трагізм її демонструється авторкою не так очевидно, як трагізм Лукаша чи Мавки, а через символічний код, занурений у національну “філософію серця”, що була суголосною до бергсонівської “філософії життя”, на ґрунті якої постав європейський модернізм, а отже, й символізм. Кожна людина має в собі божественне начало, переконує нас Леся Українка, спираючись на екзистенціальну концепцію людини Григорія Сковороди; але не кожна людина стає на шлях самопізнання в собі Бога (за Сковородою, своєї сродності), – тому працьовитість Килини обертається лінощами, лагідність – брутальністю, розкішність – захланністю, краса – задрипаністю, достаток – злиднями. Усе це – наслідок неспроможності особистості поєднати внутрішню й зовнішню сутності. Трагедія Килини – це трагедія нерозкритого потенціалу індивіда, трагедія загубленої душі, душі, яка так і не пробилася до життя.

Лариса Мірошніченко

ЗАГАДКОВИЙ АВТОГРАФ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Текст цього рукопису Лесі Українки не представлений у жодному виданні її творів і не згаданий у жодному документальному дослідженні. Проте з 1950 року цей автограф посідає належне місце серед поетичних перекладів з особистого фонду Лесі Українки (ф. 2, інв. №896) Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Чому його так одностайно обминули і джерелознавці, і видавці, і текстологи? Без сумніву, причиною умовчання була нерозгаданість автора поезії, яку перекладала письменниця. Чорновий автограф не має ні заголовка, ні посилань на автора. Текст рукописного перекладу обірвано на півслові. Проте його незавершеність не могла зумовити неухвагу упорядників до нього, адже у 12-томовому виданні спадщини письменниці (1975-1979), зокрема в 2-му томі, є розділ “Незакінчені поетичні переклади”, де й належало бути перекладу з інв. №896. Приміром, у томі вміщено *незавершений* переклад письменниці з німецької мови *невідомого поета*¹ – випадок, аналогічний тому, про який ідеться.

¹ Ідеться про переклад невідомого німецького автора “В небі ми жодного доброго батька не маєм...”, що призначався для журналу “Народ” і був надісланий Михайлові Павлику з Софії разом із листом від 27 вересня 1894 р. Оскільки переклад не був завершений, то залишився неопублікованим. Першодрук у виданні: *Українка Леся*. Неопубліковані твори. – Л., 1947. – С.137–138.

А час зберігає нерозгаданий автограф Лесі Українки і своєю неясністю, зрозуміло, переказує, інтригує думку дослідника, особливо того, хто наважується суцільно вивчати її рукописи. Фізично писання хворій письменниці давалося вкрай нелегко (мабуть, саме цим можна певною мірою пояснити тривалий процес “дозрівання”, ґрунтовної роботи думки та уяви, що передували акту писання), тому кожен автограф Лесі Українки, безперечно, свідчить про якийсь істотний і невидимий творчий процес, хоча й (як у цьому випадку) обірваний, і з ним розкривається цікава сторінка літературного життя поетеси.

Наша спроба ґрунтовного вивчення загадкового тексту автографа почалася, як і належить, з атрибуції: підтвердження авторства тексту. В нашому розпорядженні був рукопис коментаря Ольги Косач-Кривинюк, котрий вона приклала до нерозпізаного автографа, передаючи його у Львові 1944 р. разом з іншими рукописами Лесі Українки на збереження до бібліотеки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка: “Лесі Українки переклади [.....]. **Стороно рідна! бачу ті арки, ті урни...**². Автограф, 1 картка. 178 x 112 мм, пером, без дати, неопр[авлений] + копія, писана на машині. До б[ібліоте]ки НТШ передала сестра Л[есі] У[країнки] Ольга Косач-Кривенюк”. Додана до автографа його машинописна копія (сестра письменниці готувала тоді до друку її невідомі тексти) остаточно стверджувала, що чорновий рукопис перекладу написано рукою Лесі Українки. Лише один факт, напевне, так ніколи й не з’ясується: чому в праці “Леся Українка: Хронологія життя і творчості” Ольга Косач-Кривинюк так жодного разу й не обмовилася про цей автограф поетеси?.. Зауважмо, що рукописну сторінку позначено олівцем, мабуть, за суцільною пагінацією, числом “30” (написання цифр, судячи з усього, не належить письменниці). Припускаємо, що такою пагінацією було позначено аркуші неопублікованих творів Лесі Українки, зібрані сестрою. Схоже, що та сама рука (на нашу думку, Михайла Васильовича Кривинюка) нумерувала також сторінки машинописних копій цих творів (одну з них, вище вказану, з числом “87” прикладено до автографа).

Наші візуальні спостереження над рукописом схиляли до думки, що автограф належить до порівняно раннього письма Лесі Українки, принаймні, до першої половини її життя. Сторінка єдиного аркуша списана дрібним (характерним для юних літ) почерком, щоправда, вже з чіткими ознаками усталеності в написанні літер, проте ще без тієї особливої широти, летючості і впевненості сформованого крупного письма, яким володіла письменниця у зрілі роки. Про чималий вік рукопису (приблизно 115 літ) свідчив малий формат пожовклого паперу (використовуваний Лесею Українкою в молодості) й поблякле чорне чорнило. Воно клалося нерівномірно, деякі літери (постійно дрібні у письмі письменниці, як “о”, “а”) заливалися суцільною чорнильною плямою. Саме цим чорнилом легко писався чорновий текст перекладу, і тут же робилися незначні правки: і в тексті, і в правках чорнило однаково поблякло. Текст обірвано на півслові, останній недописаний рядок закреслено...

А зворотня сторінка автографа не менш цікава для дослідника: вона зберігає зворушливу замальовку Лесі Українки — зображення маленької дівчинки (років 2-3)... з “гусячими” ніжками. Те саме чорнило, яке в насичених місцях проступає неясними лініями на зворотню сторінку з текстом.

“Біла Гусь” — так називали Косачі найменшу, та не менш поважну доню й сестру Ізидору, що з’явилася на світ 9 (ст.ст.) березня 1888 року. Рисунок

² Тут Ольга Косач-Кривинюк помилково написала “урни” замість “стіни”. У власноручній машинописній копії рукопису Лесі Українки, прикладеній до нього, вона цієї помилки уже не припустилася.

відтворив з натури живий, безпосередній образ дівчинки, зафіксувавши при цьому візуально ще й жарт родинного ймення. Під малюнком ще один автограф Лесі Українки. На цей раз олівцем, летючим крупним письмом, вірогідно, значно пізнішого походження: “Дора гусь, гусь, гусь.”

Отже, мініатюрне зображення маленької сестрички на звороті рукопису підказало орієнтовну дату автографа Лесі Українки: 1890-1891 роки.

Тепер звернімося до тексту автографа перекладу. Подаємо остаточний варіант жирним шрифтом, а в дужках (курсивом) —первісний варіант, правлений в процесі письма:

(Краю мій рідний,) Стороно рідна! Бачу ті *(мури)* арки, ті стіни,

(І б) Бачу колонни, гробниці і вежі самотні

Прадідів наших, славутніх,

Слави їх тільки не бачу,

Лаврів не бачу і зброї, не бачу придбання

Наших батьків стародавніх. Тепер з непокритим

Чолом сиди*(ть)*ш ти і груди *(показуєш)* твої непокриті.

Леле! Страшні які рани!

Тіло бліде *(є л)* тільки кров червоніє! О тяжко дивитись

Жінко вродлива на тебе! Волаю до світа

(До н) Неба питаю: скажіть, скажіть,

Хто їй завдав сеє лихо? Найгірша недоля,

Що її руки закуті в тяжкій кайдани;

Так, розпустивши волосся, нічим непокрита

Сидить вона долі забута і в роспачі лютім,

Вид свій ховає

Межи колінами, й плаче.

Плач, більш нічого тобі не зосталось,

Італіє рідна, *(Ти, що родилась, аби панува [ти])*...

Як бачимо, останні рядки перекладу подають істотну підказку про автора поезії: ним, найімовірніше, був італієць.

У відомій літературно-критичній розвідці Лесі Українки “Два напрямлення в новейшій італійській літературі” віднаходимо дивовижно точний переказ авторкою розгаданого тексту. Торкаючись у своїй статті італійського месіанізму, що в різні часи переростав у світовий, Леся Українка пише: “Это, впрочем давняя итальянская традиция, которая, быть может, по чувству контраста, возрождалась всегда с особенной силой в итальянской литературе именно во времена наибольшего унижения. Так, например, **Леопарди, изображая Италию своего времени в виде жалкой, израненной нищей, сидящей на распутье, все же говорит, что она “рождена, чтобы побеждать народы” (le genti a vincer nata)**”³.

Поза сумнівом, невідомий досі автограф Лесі Українки є фрагментом її перекладу твору відомого італійця, видатного світового лірика Джакомо Леопарді (1798-1837). Тепер залишалося знайти у книжці його поезій вірш, який перекладала українська поетеса.

Три останніх видання творів Джакомо Леопарді в російських перекладах⁴ відкриваються програмним віршем поета і... знайомими рядками з автографа

³ *Українка Леся*. Збір. творів: У 12 т. – К., 1977. – Т.8. – С. 46. Далі, посилаючись на це видання, зазначатимемо в тексті том і сторінку.

⁴ *Леопарди Дж.* Лирика / Пер. с итал. А. Ахматовой и А. Наймана. – М., 1967; *Леопарди Дж.* Избр. произведения / Пер. с итал. – М., 1989; *Леопарди Дж.* Стих итальянский напоен слезами: Стихотворения. – М., 1998.

Лесі Українки. Це патріотична канцона “All’ Italia” (“К Італії”): вона в усіх трьох виданнях подається в перекладі з італійської Анни Ахматової.

Отже, рукопис Лесі Українки є першою 20-рядковою строфою (бракує лише останнього рядка) із семи таких строф ранньої канцони Джакомо Леопарді “До Італії” (1818). Юний поет тоді болісно переживав найтяжчі часи своєї батьківщини, політично несамостійної, економічно відсталого і роздрібненої. Поет смутку, відчаю, песимізму закликав у цьому вірші італійський народ до пробудження...

1888 року 17-річна Леся Українка вперше познайомилася з творами Д. Леопарді. Вона захопилася його невеликими трактатами, так званими “Моральними творами” (“Operett morali”), написаними переважно у формі дискусії, що публікувалися тоді російською під назвою “Разговори” в петербурзькому журналі “Пантеон літератури” (1888.— Т.ІІІ.— Сентябрь-Декабрь.— С.3-77). Пізнаючи цього поета, Леся Українка не могла не зіставляти його долю зі своїм (хай ще недовгим) життєвим і творчим досвідом: надто багато було споріднень, “Леопарди принадлежал к числу тех редких, избранных натур, в которых соединилось то, что на первый взгляд кажется несовместимым, — читала поетеса в невеличкій передмові до “Разговоров” Д. Леопарді (“От переводчика А. Н. Орлова”. — С.4), — именно — живая, поражающая своей силой **фантазия** поэта с глубоким дедуктивным **умом философа**, подкрепленным обширными научными познаниями. Этого рокового соединения не мог выдержать слабый человеческий организм, и поэтому в Леопарди к этим двум антагонистам присоединился третий элемент — **болезнь** и глубоко искреннее чувство человеческого несчастья, так называемая “мировая скорбь”, которой он остался верен до конца своей жизни [...]. Ему одинаково пришлось страдать и как частному человеку, и как патриоту”.

У липні-серпні 1888 року Олена Пчілка з дочкою Лесею придбали в Одесі мовою оригіналу книжку віршів Джакомо Леопарді. Про це видання не маємо жодних даних, лише з певністю можемо сказати — заголовок його починався словом “Canti...” (“Пісні...”). Так незмінно називав автор збірку своїх поезій, що двічі вийшла за його життя (1831, Флоренція; 1835, Неаполь). На думку спадає, що серед прижиттєвих видань поетичних збірок Лесі Українки дві книжки також мали одну й ту саму назву “На крилах пісень” (1893, 1904). “Canti...” Д. Леопарді 1891 р. подорожували з письменницею до Відня, а в березні того року по дорозі додому в Радзівілові митники відібрали в них цю книжку, “...вірші Леопарді [...] малися тепер з нами в дорозі для читання в вагоні, але не було на книжці штемпеля російського магазину, — пояснювала Олена Пчілка в листі до Ольги Франко від 9 (21) березня 1891 р., — через те й ся книжка пішла за “заграничну”. Запевняли мене таможенні старші, що ноти [Бетховена. — Л.М.] й книжку ми получимо через цензуру — дали нам і квитанцію. Може!..”⁵. Чи віддала митна цензура Косачам книжку поезій Д. Леопарді? Судячи з того, наскільки письменниця відчувала в ній потребу, то, мабуть, видання повернулося до їхньої бібліотеки. З нього, напевне, Леся Українка саме тоді й перекладала канцону “До Італії”.

Знайомство поетеси з творчістю Д. Леопарді відбувалося в процесі самостійного вивчення італійської мови; Леся осягає лексику за італійсько-російським чи італійсько-французьким словниками, самотужки опановує граматику й багато читає італійських авторів. Уже наприкінці 1889 р., коли “Плеяда” молодих українців у Києві береться перекладати рідною мовою вершинні твори світової літератури, Леся Українка пропонує свої послуги передовсім у перекладах творів Джакомо Леопарді. “Леопарді “Діалоги” (в прозі) я можу вам хоч зараз перекласти, — пише вона братові Михайлу в листі від 8 грудня 1889 р., — бо у мене в “Пантіоні” вони єсть і написані зовсім не трудним складом, але його вірші так само, як і всякі інші, я наважила перекладати тільки з італьянського. Привези мені Петрарку, або Леопарді, або Гольдоні” (10,40).

⁵ *Українка Леся. Документи і матеріали: 1871–1970.* — К., 1971. — С.74.

Юна поетеса зростала в активному і тривалому “спілкуванні” з поетом Італії, про якого значно пізніше, 1899 року, напише: “...в первой половине XIX в., вместе с первым подъёмом национального самосознания, пробудился и гений итальянской поэзии в лице Леопарди, который известен в Европе как философ-пессимист и певец мировой скорби, а в Италии как предтеча национального освобождения” (8, 30).

Коли читаєш сьогодні поезії, “Діалоги” чи життєпис італійського поета, то суголосся, паралелі, асоціації, перегуки з його думками, образами чи навіть із його долею не можна не спостерегти у творах і духовному житті Лесі Українки. Однак ця тема потребує окремої розвідки.

А щодо тексту розгадуваного автографа, то його пристрасний зміст ясно перегукувався з творами Лесі Українки, що склали цикл “Ридання” (пізніше “Сльози-перли”), до речі, створений саме того 1891 року, яким орієнтовно датуємо рукопис перекладу “До Італії”.

Переклад вірша Д. Леопарді Лесею Українкою, на жаль, не завершено. Подальших текстів не маємо.

Щойно 1988 року в Україні з’явився перший повний переклад з італійської канцони Джакомо Леопарді “До Італії”⁶ Дмитра Паламарчука (1914-1998), талановитого перекладача, який, відбувши радянську каторгу в 1944-1954 рр., змушений був друкуватися під псевдонімами. Йому, синові знедаланої країни, як і Лесі Українці, боєм відбивалися слова канцони “До Італії” — цієї “вершини патріотичної лірики Рісорджіменто”⁷, її проникливий образ поневоленої батьківщини — стражденної жінки, яка і в горі зберігає велич та гідність:

...Ридай, Італіє, якій було
Призначено звестися над народи
Усупереч мінливій долі!..

Переклад рідною мовою пісні Джакомо Леопарді, початий Лесею Українкою, достойно завершив майже через століття інший патріот-українець саме напередодні утвердження незалежності України.

⁶ *Леопарді Дж. Поезії італ.* — К., 1988. — С.35.

⁷ *Алексеевко О. Світ поезії Джакомо Леопарді / Леопарді Дж. Поезії.* — С.17.

Галина Комарівна (Галина Михайлівна Комарова). *Бібліографічний покажчик / Автор-упорядник Григорій Дем’янович Зленко.* — Одеса, 2004. — 30 с.

Покажчик присвячений життю і творчості Галини Комарівни, першої одеської української поетеси. Укладений він за бібліографічними джерелами та матеріалами з фондів наукових бібліотек Одеси. Класифікований і систематизований за рубриками.

На пошану пам’яті Віктора Китастого: *Зб. наук. р. / Упоряд. і наук. ред. В.П. Моренець.* — К.: Вид. дім. “КМ Академія”, 2004. — 320 с.

Цей збірник є своєрідним літературознавчим форумом, яким українські та іноземні науковці віддають шану пам’яті Віктора Китастого, ученого, талановитого літературознавця, блискучого викладача, справжнього патріота; людини світлої душі.

